
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.146.2:330.47

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-6-48>**Науменко Н.Ю.**

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Державного вищого навчального закладу
«Український державний хіміко-технологічний університет»

Naumenko Nataliia

State Higher Education Institution
“Ukrainian State University of Chemical Technology”

ЕКОНОМІКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

ECONOMIC AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF INFORMATIZATION IN THE CONTEXT OF INFORMATION SECURITY OF THE REGION

В Україні і більшості її регіонів відмічається досить високий ступінь готовності до застосування інформаційних технологій як у професійній, так і в повсякденній діяльності. Поряд із цим виникає актуальна проблема виявлення та оцінки можливих економіко-психологічних наслідків інформатизації. Розглянуто економіко-психологічні аспекти аналізу непрямого впливу інформаційних технологій, який приводить в умовах регіону до зміни традиційних (неінформатизованих) форм діяльності. Виділено в межах економіко-психологічних наслідків інформатизації дві основні тенденції: афектну та ефектну. Проведений аналіз економіко-психологічних наслідків інформатизації, розглянуто різні економіко-психологічні аспекти інформатизації в контексті забезпечення інформаційної безпеки «держава – регіон – підприємство – суспільство – особистість». Розглянуто та проаналізовано психологічні механізми впливу інформатизації на особистість: аналогій та уподібнення, реверсія та екзюція. Результати дослідження показують, що назріла необхідність розробки теоретико-методологічних положень теорії інформаційних нововведень в послідовності «держава–регіон–суспільство–особистість», оскільки населення України часто опиняється невідповідним до нововведень під час формування інформаційного та цифрового суспільства, вивчення економіко-психологічних аспектів прийняття рішень в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформатизація, інформаційно-психологічна безпека, психологічні механізми, економіко-психологічні аспекти.

В Украине и большинстве ее регионов отмечается достаточная высокая степень готовности к применению информационных технологий как в профессиональной, так и в повседневной деятельности. Вместе с тем возникает актуальная проблема выявления и оценки возможных экономико-психологических последствий информатизации. Рассмотрены экономико-психологические аспекты анализа косвенного влияния информационных технологий, который приводит в условиях региона к изменению традиционных (неинформатизированных) форм деятельности. Выделено в пределах экономико-психологических последствий информатизации две основные тенденции: аффектную и эффектную. Проведен анализ экономико-психологических последствий информатизации, рассмотрены различные экономико-психологические аспекты информатизации в контексте обеспечения информационной безопасности «государство – регион – предприятие – общество – личность». Рассмотрены и проанализированы психологические механизмы влияния информатизации на личность: аналогий и уподобления, реверсия и экзюция. Результаты исследования показывают, что назрела необходимость разработки теоретико-методологических положений теории информационных новшеств в последовательности «государство – регион – общество – личность», поскольку население Украины часто оказывается неподготовленным к нововведениям при формировании информационного и цифрового общества, изучение экономико-психологических аспектов принятия решений в условиях информационного общества.

Ключевые слова: информационная безопасность, информатизация, информационно-психологическая безопасность, психологические механизмы, экономико-психологические аспекты.

In Ukraine and most of its regions, there is a high degree of readiness for utilizing information technologies both in professional and daily activities. At the regional level, it becomes necessary to carry out further research, at the methodological level, of information and psychological security in the information society as well as the economic and psychological consequences of informatization for the security of the region. The basis for the search of constructive solutions in the area of economic security of the region, in the context of protection against negative information and psychological influences, should be appropriate conceptual and scientific and methodological support. In this context, economic and psychological aspects for analyzing indirect impact of information technologies, which leads to changes in the traditional (uninformatized) forms of activity in the region, are considered. There are two main tendencies within the economic and psychological consequences of informatization: affective and effective ones. By means of affective and effective influences, in the system of economic and psychological consequences of informatization, interrelation between the zones of psychological consequences of informatization is performed and a complex and largely contradictory structure of activity forms, which have been transformed under the influence of information technologies, is formed. The analysis of economic and psychological consequences of informatization we have conducted gives us good grounds to state that when considering different economic and psychological aspects of informatization in the context of providing "state – region – enterprise – society – personality information security. Psychological mechanisms of informatization influence on a personality are considered and analyzed: analogies and assimilation, reversion and exutio. The results of the study show that a need was recognized for developing theoretical and methodological principles of the information innovations theory in the sequence "state – region – society – personality", since the population of Ukraine appears to be often unprepared for innovations when forming information and digital society, studying economic and psychological aspects of decision making in the conditions of information society.

Keywords: information security, informatization, information and psychological security, psychological mechanisms, economic and psychological aspects.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства інформаційні технології завойовують нові сфери людської діяльності, з ними взаємодіють органи державної влади, органи виконавчої влади регіонів, господарюючі суб'єкти господарських комплексів, структури, а також широкі верстви населення. Як і в багатьох інших країнах, в Україні і більшості її регіонів відмічається досить високий ступінь готовності до застосування інформаційних технологій як у професійній, так і повсякденній діяльності. Поряд з цим виникає актуальна проблема виявлення та оцінки можливих економіко-психологічних наслідків інформатизації.

Також відомо, що фактором вдалого розв'язання практичних проблем та розвитку економіки держави, регіонів, господарюючих організацій та громадянського суспільства, заналом науки виступає ефективна трансляція наукового знання, важливу роль в якій відіграють наукові поняття. Тому уточнення поняття інформаційно-психологічної безпеки у сфері забезпечення економічної безпеки регіонів – актуальне наукове завдання. Продуктивність її розв'язку для макро-, мезорівнів та подальшого вивчення відповідних проблем багато в чому залежить від того, чи зможемо ми врахувати системність та цілісність реальності: взаємозумовленість складників досліджуваного явища або процесу, множинність взаємозв'язків з іншими процесами, передусім у соціально-економічній сфері.

Як показує світовий та вітчизняний досвід, інформаційні технології все більше впливають на формування економічних, політичних, соціальних, а також психічних процесів. Слід диференціювати прямий та непрямий вплив інформаційних технологій у межах конкретного регіону на економічну, соціальну та психологічну діяльність. Прямий вплив пов'язаний з «ефектом перетворення» – трансформація опосередкованої діяльності інформаційних технологій у змістовному та структурному аспекті порівняно з традиційним, з виникненням нових форм всього спектру діяльності. Однак цим не вичерпуються економіко-психологічні наслідки інформатизації, оскільки інформатизація на рівні регіону чинить непрямий вплив також на некомп'ютеризовані види економічної, соціальної та психічної діяльності, а отже, на особистість людини загалом.

Особливе місце в інформаційній сфері суспільства як на рівні держави, так і на рівні регіонів займають індивідуальна, групова та масова свідомість людей конкретних територій, яка все більшою мірою в реальних економіко-соціальних обставинах в Україні та її регіонах підлягає агресивним інформаційним впливам, що часто завдає шкоди економіко-соціальному статусу (психічному та моральному здоров'ю громадян), порушує моральні норми життя суспільства, призводить до дестабілізації економіко-соціального, соціально-політичного стану.

У сукупності вищевказаних проблем на рівні регіонів виникає необхідність подальшого

дослідження на методологічному рівні інформаційно-психологічної безпеки в інформаційному суспільстві та економіко-психологічних наслідків інформатизації безпеки регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових публікацій показав, що інформаційна безпека у сфері забезпечення економічної безпеки регіону розглядалась у роботах О.С. Губанової, В.С. Клещ [1], В.Я. Асановича, Г.Г. Маньшина [2], Г.В. Козаченко [3], В.О. Онищенко [3, 4], та ін. Слід відмітити, що інформаційно-психологічна безпека є предметом дослідження в психологічних науках, що є очевидним під час розгляду робіт Ю.Д. Бабаєвої, А.Є. Войскунського [5], Г.В. Грачова [6], Н.А. Лизь, Г.Є. Веселової, А.Є. Лизь [7]. Проблеми економіко-інформаційно-психологічної науки на рівні країни та її регіонів розглянуті в роботах Б.А. Кормич [8], А.В. Манойло, А.І. Петренка, Д.Б. Фролова [9], В.А. Баришпольця [10], Д.С. Смірнова [11] та ін.

Метою роботи є уточнення сутнісних характеристик інформаційно-психологічної безпеки на методологічному рівні в сфері економічної безпеки регіону та виявлення економіко-психологічних аспектів інформаційно-психологічної безпеки особистості в інформаційному середовищі регіону в трьох системах більш ієрархічного рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під інформаційно-психологічної безпекою розуміється стан захищеності окремих осіб або груп осіб від негативних інформаційно-психологічних впливів та пов'язаних з цим інших життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави в інформаційному середовищі [9, с. 175–176].

Інформаційну сферу (в умовах регіону – інформаційний простір) – сферу діяльності суб'єктів суспільно-економічного життя, пов'язану зі створенням, збором, перетворенням, зберіганням, розповсюдженням та використанням інформації, можливо відповідно до парадигми В. А. Баришпольця [10] розділити на дві складові частини: інформаційно-технічну сферу та інформаційно-психологічну сферу.

Інформаційно-технічна сфера пов'язана з інформаційним забезпеченням всіх сторін життєдіяльності особистості, суспільства, регіону та держави за допомогою використання інформаційних та телекомунікаційних систем. Інформаційно-психологічна сфера утворюється сукупністю людей та інформації, якою вони обмінюються і яку сприймають (наприклад, у сфері реалізації економічних інтересів в межах регіону органи виконавчої влади та громадяни регіону), суспільних відносин (в межах соціально-економічних інтересів), які виникають у

зв'язку з інформаційним обміном (як правило, економіко-соціального характеру) та інформаційно-психологічним впливом на людину – громадянина регіону.

На думку автора, в основі пошуку конструктивних розв'язків у сфері економічної безпеки регіону, в контексті захисту від негативних інформаційно-психологічних впливів повинно бути відповідне концептуальне та науково-методологічне забезпечення. В цьому контексті слід розглядати економіко-психологічні аспекти аналізу непрямого (багатоопосередкованого) впливу інформаційних технологій, який приводить в умовах регіону до зміни традиційних (неінформатизованих) форм діяльності.

Виділимо перелік основних принципів реалізації впливів такого роду:

- принцип розповсюдження перетворень: перетворена під впливом інформаційних технологій діяльність сама стає джерелом наступних перетворень інших видів діяльності;
- принцип зворотних впливів: зміни конкретного виду інформаційної діяльності можуть приводити до зміни неінформатизованих (традиційних) форм тієї ж діяльності;
- принцип генералізації перетворень: психологічні наслідки інформатизації можуть зачіпати не тільки окремі економіко-соціальні та психічні процеси, але і всю особистість, суспільство регіону загалом;
- принцип інтерференції перетворень: одні психологічні наслідки інформатизації накладаються на інші, що може призвести до гіперболізації та до нейтралізації наслідків.

Автором у цьому дослідженні пропонується узагальнене уявлення деяких умов реалізації вказаних принципів, економіко-соціальних і психологічних механізмів та наслідків інформатизації діяльності стосовно мезоекономічного рівня. Запропонований підхід спрямований на підвищення ефективності використання інформаційних технологій в умовах економічного та інформаційного простору (середовища), шляхом мінімізації можливих інформаційно-психологічних наслідків інформатизації та здійснення заходів з контролю та управління процесами перетворення соціально-економічної діяльності під впливом інформаційних технологій в межах сфери економічної безпеки регіону.

Захист індивідуальної, групової та масової свідомості громадян країни (регіону, локальної території) від протиправних інформаційних впливів, передусім в соціально-економічній сфері, становить основний зміст діяльності із забезпечення інформаційно-психологічної безпеки країни та її регіонів – цього відносно нового

і ще недостатньо на методологічному рівні розробленого забезпечення інформаційної безпеки в сфері економічної безпеки регіону.

Все це може знизити стійкість психіки до різних інформаційних впливів соціально-економічного характеру (перегляд тарифів у сфері житлово-комунального господарства регіону, різка зміна цін на перелік життєво важливих продуктів та ін.). Особистість можна вважати стійкою, якщо вона здатна виконати критичний аналіз інформаційної ситуації та інформаційної асиметрії в межах регіонального ринку, оцінку інформація, яка сприймається, та прийняти об'єктивне рішення на основі цієї інформації. Як відмічено в роботі Р.М. Юсупова, нині спостерігається колосальне зростання засобів інформаційного впливу на соціально-економічну оцінку та на психіку людей і суспільну свідомість. Сучасні та перспективні інформаційні технології та засоби дають змогу практично необмежено контролювати та керувати інформаційним впливом на суспільну свідомість [12, с. 137–138].

Проблема інформаційно-психологічної безпеки, в т.ч. у сфері забезпечення економічної безпеки регіону, полягає в сфері міждисциплінарної взаємодії: права, економіки, соціуму, психології та інформаційних технологій. Інформаційні технології сьогодні в умовах процесів глобалізації є основною загрозою інформаційної економіко-соціальної та психологічної безпеки особистості на макро-, мезо- та мікрорівнях. У роботі Ю.М. Кузнецової та Н.В. Чудової розглядаються проблеми в соціально-економічних особистісних змін, які виникають в новій соціальній інформаційній ситуації розвитку особистості, яка задається формуванням Інтернет-культури.

Слід відмітити, що за два останніх десятиліття XXI століття суттєво збільшилась кількість досліджень щодо проблеми інформаційно-психологічної безпеки особистості та впливу інформаційних технологій на свідомість людей. Проте як для закордонних вчених, так і для вітчизняних це питання, зокрема в інформаційній сфері регіонів та локальних територій, залишається відкритим для вивчення (насамперед в умовах інформаційної асиметрії регіону).

Є великі можливості інформаційного впливу на особистість у напрямках соціально-економічного та інформаційно-психологічного впливу за допомогою сучасних засобів масової інформації. По суті, сьогодні засоби масової інформації та Інтернет є структурами, через які населення, бізнес-структури, органи виконавчої влади регіону щоденно, щогодини отримують інформацію про процеси в світі, в регіоні, через які буквально нав'язуються різні

економічні, політико-ідеологічні погляди. Тому не можна не погодитися з тим, що сьогодні засоби масової інформації та Інтернет в Україні можуть виступати і як сила, яка стабілізує обстановку в суспільстві, і як детонатор соціально-економічного вибуху.

Як відомо, засоби масової інформації та телебачення повинні інформувати, просвітлювати та розважати. Звернені безпосередньо до людини та суспільства, вони мають велику силу інформаційного впливу на них. В Україні та її регіонах традиційно з моменту виникнення телебачення та його телекомунікаційні технології стали виконувати функцію «колективного агітатора та пропагандиста» [14, с. 24]. У зв'язку з комерціалізацією засобів масової інформації в Україні, що притаманно для ринкової економіки, з боку телебачення на особистість і суспільство, бізнес-спільноти на макро- та мезорівнях навалився потік реклами, фільми та передачі, які пропагують насилля, садизм, фейк-інформацію тощо. Все це можна класифікувати як несанкціонований доступ до свідомості людей.

Засоби масової інформації формують свідомість масової людини нашого часу, в т.ч. соціально-економічну. Засоби комунікації, ті, що оперують, трансформують, дозують інформацію, стають головними інструментами в сучасному суспільстві. Для підвищення ефективності здійснення власних стратегій використовуються сучасні інформаційні технології, які дозволяють перетворити аудиторію в об'єкт маніпулювання. Масова людина, спрощена, усереднена, схильна до впливу, стає тим самим об'єктом. В.І. Самохвалова відмічає, що свідомість людини виявляється наскрізно структурованою небагатьма, але наполегливо впроваджуваними в неї твердженнями, які, нескінченно трансформуючись засобами інформації, утворюють деякий невидимий каркас із керуючих думок, настанов, обмежень, який визначає та регламентує реакції, оцінки, поведінку публіки [15, с. 39–40].

У сьогодення інформаційне суспільство від рівня «держава-регіон» до громадян (особистості) характеризується все більшою швидкістю проходження інформаційних потоків (від бізнес-економічних до суспільно-інформаційних), у взаємодії з якими перебуває людська психіка, яка є однією із ланок комунікаційних ланцюгів. Таким чином, завдяки техніко-технологічним досягненням XX століття та початку XXI століття з'явилися якісно нові можливості для засобів масової інформації, які в руках обмеженої частини населення перетворюються в потужний інструмент економічної та інформаційної експансії.

У дослідженнях Ю.Д. Бабаєвої та А.Є. Войсунського [5] обґрунтовується доцільність виділення основних зон психологічного впливу інформатизації. Зокрема, ці автори вважають, що безпосередня взаємодія з інформаційними технологіями та інформаційними системами в межах економічного середовища та інформаційного простору на макро- та мезоекономічному рівнях (виробничої, економічної, навчальної діяльності) утворює центральну зону економіко-психологічних наслідків інформатизації. Слід відмітити, що впритул до неї приймають деякі традиційні форми діяльності, які пов'язані із взаємодією з інформаційними технологіями (наприклад, інформаційний захист від зовнішніх загроз; діяльність, яка пов'язана з вирівнюванням економічної асиметрії та інформаційної асиметрії на макро- та мезорівнях та ін.) До більш віддалених зон можна віднести види людської активності, які не напряму, а опосередковано пов'язані з використання інформаційних технологій [5, с. 89].

Можна виділити в межах економіко-психологічних наслідків інформатизації дві основні тенденції: афектну та ефектну. Ефектна тенденція характеризується розповсюдженням новоутворень, які виникають у центральній зоні системи економіко-психологічних наслідків інформатизації, в інші, більш віддалені. Прикладом можуть слугувати спроби спілкування з комп'ютером, мобільним смартфоном як із партнером.

Виконані дослідження показали, що при цьому виникає перелік новоутворень у порівнянні з традиційними міжособистісним спілкуванням (ділові перемовини, ділові та особисті контакти та ін.): значно посилюються вимоги до точності формулювань, логічності та послідовності викладення, підвищується (на думку психологів) значення рефлексії, знижується роль емоційно-афективних засобів спілкування (наприклад, за спостереженнями поведінки молоді в громадському транспорті – «феномен смартфона»; використання мобільних телефонів на гаджетів в режимі навчання у вищих навчальних закладах та школах). Також яскраві феномени такого «комп'ютероподібного» спілкування відмічаються в діловій сфері (наприклад, під час взаємодії програмістів із користувачем).

Афектна тенденція полягає в тому, що в інформаційну діяльність привносяться компоненти, які характерні для традиційної діяльності. Такого роду компоненти найчастіше надлишкові та/або факультативні – так, комп'ютери проявляють ініціативу, «шуткують», імітують особистісне спілкування з користувачем та ін. Навіть за відсутності програмно реалізованих передумов для актуалізації афектних тенден-

цій остання найчастіше актуалізується завдяки активності самих користувачів. Як відмічено в роботі К. Брода, такого роду новоутворення нерідко переносяться у внутрішньосімейне спілкування [16].

За допомогою афектних та ефектних впливів у системі економіко-психологічних наслідків інформатизації здійснюється взаємозв'язок між виділеними зонами психологічних наслідків інформатизації та утворюється складна та багато в чому суперечлива структура форм діяльності, які перетворені під впливом інформаційних технологій. У роботі [5] виділення зон економіко-психологічних наслідків інформатизації проводилося за ступенем близькості діяльності, що аналізується, до безпосередньої дії з інформаційними технологіями та в межах виділеного інформаційного поля. На думку автора роботи, стосовно ж самих новоутворень слід диференціювати:

а) локальні перетворення, які відносяться тільки до більш чи менш обмеженого кола психічних явищ;

б) розповсюдженні та глобальні (в т.ч. перетворення особистості в інформаційному просторі загалом) [5, с. 89–90].

При цьому небезпека глобального негативного впливу інформаційних технологій на особистість може бути нейтралізована шляхом психологічної експертизи розроблюваних проєктів впровадження нових інформаційних технологій. Необхідно при цьому враховувати, на думку Ю.Д. Бабаєвої, що розповсюдження перетворень відбувається різними шляхами та з допомогою якісно різних психологічних механізмів [5, с. 90]. Велике значення надається проєктам, які пов'язані з організацією доступу до Інтернету. Очікується, що когнітивний Інтернет приведе до позитивних глобальних перетворень особистості, а також бізнес-структур шляхом якісної трансформації комунікативної та користувацької діяльності, а також стилю навчальної діяльності у ВНЗ та школах.

Розвиток навичок здійснення пізнавальної діяльності за допомогою Інтернету може стимулювати не тільки розвиток пізнавальних дій у межах традиційної діяльності (реалізація принципу зворотних впливів), але й особистісне зростання. Так, здійснення пошуку необхідної інформації в гіпертексті (нагадує тезерус із системою посилань до релевантних інформаційних джерел) формує готовність ознайомитися з потилюжними поглядами, конкуруючими теоріями з приводу різноманітних явищ економіки, соціології, демографії або суспільного життя. Це розбігається з вихованими «тоталітарним» устроєм навичками ознайомлення лише з господарюючою (можливо, догматичною)

позицією, безальтернативного погодження з єдиною прийнятною точкою зору. В гіпертекстовому просторі активність проявляє сам користувач, який може в будь-який момент покинути гіпертекст, обмежившись ознайомленням з єдиною точкою зору. Для руху в гіпертексті запропонована комп'ютерна метафора «подорожі» або навігації. Навчання навичкам навігації в гіпертексті – свого роду удар по традиціях авторитаризму.

Можливо припустити, що перенесення подібних навичок на роботу з традиційними джерелами інформації буде тільки сприяти зростанню користувачів Інтернету [17, с. 231]. При цьому автори дослідження відмічають, що інтенсивний інтелектуальний та творчий розвиток в умовах економіко-психологічних наслідків інформатизації не гарантує успішність соціальної поведінки – це явище може бути, на їхню думку, феноменом «соціального дисбалансу» [18]. Потребує детального аналізу «синдром залежності від Інтернету», який виникає в результаті тривалого блукання в інформаційному просторі та характеризується сильною залежністю від цієї діяльності (своєрідна «комп'ютерна наркоманія») та втратою контролю над своїми діями. Психологічні наслідки цього явища – соціальна ізоляція (часткова або повна відмова від спілкування з іншими людьми, втрата ділових та дружніх зв'язків, послаблення емоційних реакцій, суттєве звуження сфери інтересів та ін.), втрата роботи.

Проведений аналіз економіко-психологічних наслідків інформатизації надає підстави стверджувати, що під час розгляду різних економіко-психологічних аспектів інформатизації в контексті забезпечення інформаційної безпеки «держава – регіон – підприємство – суспільство – особистість», тобто непрямого впливу глобальної інформатизації, необхідно виявляти конкретні засоби перенесення тих чи інших психічних компонентів, які сформовані в процесі безпосередньої взаємодії з інформаційними технологіями, інформаційними системами, в традиційну некомп'ютеризовану діяльність на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях.

На рис. 1 наведено деякі психологічні механізми впливу інформатизації на особистість.

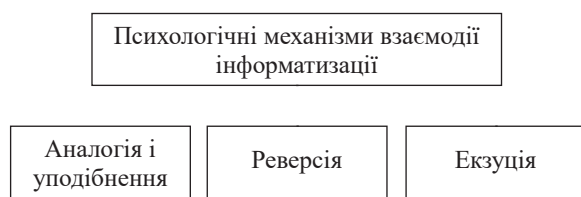

Рис. 1. Психологічні механізми впливу інформатизації

Перенесення навичок роботи з інформаційними технологіями на навички традиційної діяльності може здійснюватися за допомогою аналогій та уподібнення своєї діяльності роботі технічного пристрою. Ш. Текл [19] вводить представлення про комп'ютерну техніку (в тому числі комунікаційні засоби) як про «друге я». Важливе значення має формування неусвідомлюваних суб'єктом тенденцій уподібнення усвідомленого внутрішнього світу комп'ютерів. Ця тенденція проявляється у порівнянні користувачем інформаційних технологій власних інтелектуальних здібностей з можливостями комп'ютерів та комунікаційних засобів і приводить до феноменів персоніфікації та деперсоніфікації [20], до понаддовіри комп'ютерним даним [21], до виникнення страху перед знаряддями інформатики [22].

Проблема інформаційної безпеки отримала певний розвиток як у закордонній, так і у вітчизняній науці [23, 24, 25]. Механізм аналогій та уподібнення в основному реалізується в межах досліджень інформаційної безпеки (у вигляді інформаційно-психологічної), які спираються на психологічні дані. Викликаний та зумовлений застосування інформаційних технологій психологічний розвиток у сфері бізнесу та економіки може піти за позитивним, нейтральним або негативним шляхом, хоча самі по собі комп'ютери, операційні системи, браузері, мови програмування та Інтернет не визначають напрям розвитку суб'єкту та суспільства загалом.

Часто відзначається, що інформаційні технології сприяють також виникненню нових видів та форм діяльності, нових навичок, знань, вмінь. Водночас одним із економіко-психологічних аспектів інформатизації є своєрідне відродження переліку раніше вельми значних психологічних компонентів, які потім у значному ступені втратили свою роль. Для визначення цих компонентів можна використовувати механізм, який позначається терміном «реверсія» (лат. *reversion* – повернення, поворот). Стосовно системи економіко-психологічних аспектів інформатизації прикладом реверсії є зміна ролі письмової мови. Системи електронної пошти, спілкування у «Вайбері» під час користування смартфоном відродили навички письмового спілкування, які поступово зводили нанівець після появи телефону та радіозв'язку. Спонтанне і зумовлене сценарієм групової діяльності спілкування за допомогою комп'ютерних мереж відбувається в реальному в реальному діяльнісному контексті.

Дослідження показують, що під час аналізу економіко-психологічних аспектів інформатизації важливо враховувати не тільки стимулю-

ючу роль інформаційних технологій та інформаційних мереж для розвитку письмової мови. Під час листування як в бізнес-середовищі, так і в особистісному спілкуванні за допомогою комп'ютерних мереж встановлюються нові форми та новий «етикет» спілкування. Так, в електронному листі прийняти цитувати ті фрагменти попередніх повідомлень, на які надається відповідь, що можна розглядати як елемент інформаційної безпеки.

Водночас сучасні інформаційні технології, а саме системи віртуальної реальності, дають змогу в ранзі механізму реалізувати соціально схвалені форми розповсюдження символічного досвіду. При цьому дослідження дають змогу припустити, що породження та реалізація нових форм символічного досвіду, трансформація процесів уяви, «комп'ютерні мрії» користувачів в інформаційних мережах можуть сприяти виникненню негативних явищ, серед яких – втеча від реальності (наприклад, поглинання комп'ютерними іграми, «Інтернет-залежність» та ін.).

Інформатизацію часто пов'язують із виключенням, відмиранням раніше сформованих, але в подальшому непотрібних навичок, вмінь та форм діяльності. Для позначення вказаного явища автори роботи [5] пропонують термін «екзутія» (лат. *exutio* – вилучення, винятки, винищення). Прикладами екзутії є навички обчислення (усного рахунку, добування кореня, зведення в ступінь та ін.). Легкий доступ до інформації та ерудиція витісняють самостійне вироблення нових знань, а використання статистичних пакетів визначає засоби отримання як економічної, так і соціальної інформації.

Побоювання з приводу редукції та деперсоналізації спілкування в інформаційному просторі пов'язуються з поступовим згасанням ролі емоцій в традиційному особистому спілкуванні, яке відбувається під прямим або непрямим впливом інформаційних технологій. Аналізуючи «технократичне мислення», В.П. Зінченко та Є.Б. Моргунов «припускають суттєвим для нього примат засобу над метою, мети над сенсом і загальнолюдських інтересами, сенсу над буттям і реальностями сучасного світу, техніки (в тому числі і психотехніки) над людиною і її цінностями» [26, с. 189]. При цьому ці автори справедливо відмічають, що, «віддаючи належне новим способам оперування знаннями, не слід нехтувати досвідом, який сформувався в традиційних формах спілкування та оперувати живими знаннями» [26, с. 27–28].

Разом з тим не всі прогнози про відмирання різних форм та видів традиційної діяльності реалізуються в дійсності. Стосовно комуні-

кативної діяльності інформація не тільки не призводить до звуження сфери спілкування, а навпаки, сприяє розвитку та розширенню зв'язків між людьми за рахунок розширення кола потенційних комунікативних партнерів, розвитку досвіду соціально-економічних (ділових та особистих), знаходження нових підстав та причин вступу в спілкування та ін.

Висновки. За результатами дослідження слід констатувати, що поряд із вивченням особливостей економіко-психологічних аспектів інформатизації в контексті забезпечення інформаційної безпеки на макро- та мезорівнях, та механізмів, які викликані інформаційними технологіями перетворень окремих як соціально-економічних, так і економіко-психічних процесів, велике теоретико-методологічне та практичне значення має дослідження механізмів та шляхів перетворення в послідовності «держава – регіон – суспільство» та особистість загалом.

Такі перетворення в межах глобалізації відбувається під впливом як прямих, так і непрямих економіко-психологічних аспектів інформатизації. Відійшовши від односторонньої – позитивної або негативної – оцінки спостережуваних перетворень у межах економіко-психологічних аспектів інформатизації, необхідно чітко усвідомлювати, що зумовлені інформаційними технологіями глобальні особисті трансформації носять здебільшого амбівалентний характер (тобто соціальної перцепції, анімізму, ритмічної структури спілкування, аутизму).

Слід також констатувати, що нині в Україні та її регіонах інформаційний простір характеризується все зростаючою швидкістю проходження різних інформаційних потоків, у взаємодію з якими вступає людська психіка, яка є однією з ланок комунікаційних ланцюгів, в тому числі в сфері забезпечення економічної та інформаційної безпеки регіону, регіональних економічних інтересів за рахунок застосування інструментарію інформаційно-психологічної безпеки. У зв'язку з цим одним із першочергових практичних завдань стає підготовка людей до глобальних інформаційних змін, подій, учасниками яких вони є або можуть бути.

Результати дослідження показують, що назріла необхідність розроблення теоретико-методологічних положень теорії інформаційних нововведень у послідовності «держава – регіон – суспільство – особистість», оскільки населення України часто опиняється невідповідними до нововведень під час формування інформаційного та цифрового суспільства, вивчення економіко-психологічних аспек-

тів прийняття рішень в умовах інформаційного суспільства, а також розроблення та створення ефективно функціонуючих систем стратегічного планування та економічного розвитку в

умовах сучасного інформаційного (технічного, інтелектуального, психічного) середовища як на макро- та мезорівнях, так і на суспільно-особистому рівні.

Список використаних джерел

1. Губанова Е.С., Клещ В.С. Методологические аспекты анализа уровня неравномерности социально-экономического развития регионов. *Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз*. 2017. Т. 10. № 1. С. 58–75. DOI: 10.15838/esc.2017.1.49.4
2. Асанович В.Я., Маньшин Г.Г. Информационная безопасность: анализ и прогноз информационного воздействия. Минск : Амаффея, 2006. 204 с.
3. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : монографія; в 3-х т. / за заг. ред. В.О. Онищенко та Г. В. Козаченко. Полтава: ПолтНТУ. Т. 1. 2016. 280 с.; Т. 2. 2018. 360 с.; Т. 3. 2019. 348 с.
4. 4.Онищенко В.О., Завора Т.М., Чепурний О.В. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 274 с.
5. Бабаева Ю.Д., Войскунский А.Е. Психологические последствия информатизации. *Психологический журнал*. 1998. № 1. С. 89–100.
6. Грачев Г.В. Личность и общество: информационно-психологическая безопасность и психологическая защита. Москва : ПЕР СЭ, 2003. 301 с.
7. Лызь Н.А., Веселов Г.Е., Лызь А.Е. Информационно-психологическая безопасность в системах безопасности человека и информационной безопасности государства. *Известия ЮФУ. Технические науки*, 2014. № 8. С. 58–66.
8. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи. Київ : Кондор, 2003. 384 с.
9. Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б. Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны. Москва : Горячая линия – Телеком, 2009. 320 с.
10. Баришполец В.А. Информационно-психологическая безопасность: основные положения. *Радиоэлектроника. Наносистемы. Информационные технологии*. 2013. № 2. С. 62–104.
11. Смирнов Д.С. Информационное обеспечение экономической безопасности субъектов хозяйствования : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Санкт-Петербург, 2013. 18 с.
12. Юсупов Р.М. Наука и национальная безопасность : монографія. Санкт-Петербург : Наука, 2006. 290 с.
13. Кузнецова Ю.М., Чудова Н.В. Психология жителей Интернета. Москва : URSS, 2015. 224 с.
14. Федорова О.Н. Информационно-психологическая безопасность личности в информационном обществе. *Вестник ДГТУ*. 2011. № 2(7). С. 21–34.
15. Самохвалова В.И. Массовый человек – реальность современного информационного общества. *Полигнозис*. 2000. № 1. С. 16–34.
16. Brod C. Technostress: The Human Cost Of The Computer Revolution. Addison-Wesley, 1984. 281 p.
17. Nass C.I., Lombard M., Henriksen L., Steuer J. Anthropocentrism and computers. *Behaviour and Information Technology*. 1995. Vol. 14. P. 229–238.
18. Бабаева Ю.Д., Щербакова О.Ю. Проблемы диагностики интеллектуальной и социальной одаренности. *Ежегодник Российского психологического общества*. 1995. Т. 1. Выпуск 2. С. 92–97.
19. Subbotsky E. Foundation of the mind. Children's understanding of reality. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1993. 174 p.
20. Тихомиров О.К., Бабаева Ю.Д., Войскунский А.Е. Общение, опосредствованное комп'ютером. *Вестник МГУ. Сер. 14. Психология*. 1989. № 3. С. 27–39
21. Сережкина А.Е. Отношение к компьютеру и информационным технологиям как психолого-педагогическая проблема. *Вестник Казанского технологического университета*. 2012. Т. 15. № 23. С. 231–236.
22. Доронина О.В. Страх пред компьютером: природа, профилактика, преодоление. *Вопросы психологии*. 1993. № 1. С. 68–78.
23. Weil M., Rosen L., Wugalter S. The etiology of computerphobia. *Computers in Human Behavior*. 1990. № 6. P. 361–379.
24. Kay R. Exploring the Relationship Between Emotions and the Acquisition of Computer Knowledge. *Computers & Education*. 2008. № 50(4). P. 1269–1283.
25. DOI: 10.1016/j.compedu.2006.12.002.
26. Войскунский А.Е. Информационная безопасность: психологические аспекты. *Национальный психологический журнал*. 2010. № 1. С. 48–53.
27. Зинченко В.П., Моргунов Е.Б. Человек развивающийся. Очерки российской психологии. Москва : Тривола, 1994. 304 с.

References:

1. Gubanova E.S., Kleshch V.S. (2017) Metodologicheskie aspekty analiza urovnya neravnomernosti sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya regionov [Methodological aspects of the analysis of the level of uneven socio-economic development of regions]. *Economic and social changes: facts, trends, forecast*, 10 (1), 58–75. DOI: 10.15838/esc.2017.1.49.4 (in Russian)
2. Asanovich V.Ya., Man'shin G.G. (2006) Informatsionnaya bezopasnost': analiz i prognoz informatsionnogo vozdeystviya [Information security: analysis and forecast of information impact]. Minsk: Amalfey. (in Russian)
3. Onishchenko V.O. ta Kozachenko G.V. (2019) *Ekonomichna bezpeka: derzhava, region, pidpriemstvo : monografiya; v 3-kh t.* [Economical bezpeka: power, region, enterprise: monograph; in 3 t.]. Poltava: PoltNTU. (in Ukrainian)
4. Onishchenko V.O., Zavora T.M., Chepurniy O.V. (2015) *Sotsial'na bezpeka regionu: teoretichni ta prikladni aspekti: monografiya* [Social security in the region: theoretical and applied aspects: monograph]. Poltava: PoltNTU. (in Ukrainian)
5. Babaeva Yu.D., Voyskunskiy A.E. (1998) Psikhologicheskie posledstviya informatizatsii [The psychological consequences of informatization]. *Psychological Journal*, 1, 89–100. (in Russian)
6. Grachev G.V. (2003) *Lichnost' i obshchestvo: informatsionno-psikhologicheskaya bezopasnost' i psikhologicheskaya zashchita* [Personality and society: information and psychological security and psychological defense]. Moscow: PER SE. (in Russian)
7. Lyz' N.A., Veselov G.E., Lyz' A.E. (2014) Informatsionno-psikhologicheskaya bezopasnost' v sistemakh bezopasnosti cheloveka i informatsionnoy bezopasnosti gosudarstva [Information and psychological security in human security systems and state information security]. *News SFU. Technical science*, 8, 58–66. (in Russian)
8. Kormych B.A. (2003) *Informacijna bezpeka: orghanizacijno-pravovi osnovy* [Information security: organizational and legal bases]. Kiev: Condor. (in Ukrainian)
9. Manoylo A.V., Petrenko A.I., Frolov D.B. (2009) *Gosudarstvennaya informatsionnaya politika v usloviyakh informatsionno-psikhologicheskoy voyny* [State information policy in the conditions of information-psychological warfare]. Moscow : Hotline-Telecom. (in Russian)
10. Barishpolets V.A. (2013) Informatsionno-psikhologicheskaya bezopasnost': osnovnye polozhennyya [Information and psychological security: basic provisions]. *Radio Electronics Nanosystems. Information Technology*, 2, 62–104. (in Russian)
11. Smirnov D.S. (2013) Informatsionnoe obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti sub'ektov khozyaystvovaniya [Information support of economic security of business entities] (PhD Thesis). St. Petersburg. (in Russian)
12. Yusupov R.M. (2006) *Nauka i natsional'naya bezopasnost' :monografiya* [Science and National Security: Monograph]. St. Petersburg : Science. (in Russian)
13. Kuznetsova Yu.M., Chudova N.V. (2015) *Psikhologiya zhitel'ey Interneta* [Psychology of the inhabitants of the Internet]. Moscow : URSS. (in Russian)
14. Fedorova O.N. (2011) Informatsionno-psikhologicheskaya bezopasnost' lichnosti v informatsionnom obshchestve [Information and psychological security of the individual in the information society]. *Herald of DSTU*, 2 (7), 21–34. (in Russian)
15. Samokhvalova V.I. (2000) Massovyy chelovek – real'nost' sovremennogo informatsionnogo obshchestva [The mass man is the reality of the modern information society]. *Polygnosis*, 1, 16–34. (in Russian)
16. Brod C. (1984) *Technostress: The Human Cost Of The Computer Revolution*. Addison-Wesley.
17. Nass C.I., Lombard M., Henriksen L., Steuer J. (1995) Anthropocentrism and computers. *Behaviour and Information Technology*, 1 (14), 229–238.
18. Babaeva Yu.D., Shcherbakova O.Yu. (1995) Problemy diagnostiki intellektual'noy i sotsial'noy odarennosti [Problems of diagnosis of intellectual and social giftedness]. *Yearbook of the Russian Psychological Society*, 1 (2), 92–97. (in Russian)
19. Subbotsky E. (1993) *Foundation of the mind. Children's understanding of reality*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
20. Tikhomirov O.K., Babaeva Yu.D., Voyskunskiy A.E. (1989) Obshchenie, oposredstvovannoe komp'yuterom [Computer mediated communication]. *Bulletin of Moscow State University. Ser. 14. Psychology*, 3, 27–39. (in Russian)
21. Serezhkina A.E. (2012) Otnoshenie k komp'yuteru i informatsionnym tekhnologiyam kak psikhologo-pedagogicheskaya problema [Attitude to computer and information technology as a psychological and pedagogical problem]. *Bulletin of Kazan Technological University*, 15 (23), 231–236. (in Russian)
22. Doronina O.V. (1993) Strakh pred komp'yuterom: priroda, profilaktika, preodolenie [Fear of the computer: nature, prevention, overcoming]. *Psychology issues*, 1, 68–78. (in Russian)
23. Weil M., Rosen L., Wugalter S. (1990) The etiology of computerphobia. *Computers in Human Behavior*, 6, 361–379.

24. Kay R. (2008) Exploring the Relationship Between Emotions and the Acquisition of Computer Knowledge. *Computers & Education*, 50 (4), 1269–1283.
25. DOI: 10.1016/j.compedu.2006.12.002.
26. Voyskunskiy A.E. (2010) Informatsionnaya bezopasnost': psikhologicheskie aspekty [Information security: psychological aspects]. *National Psychological Journal*, 1, 48–53. (in Russian)
27. Zinchenko V.P., Morgunov E.B. (1994) *Chelovek razvivayushchiysya. Ocherki rossiyskoy psikhologii* [A man is developing. Essays on Russian psychology]. Moscow : Trivola. (in Russian)